

22.8.2018

EOAK/5920/2017 ja EOAK/6670/2017

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha-Pekka Konttinen

POHJOIS-KARJALAN SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUJEN KUNTAYHTYMÄ SIUN SOTE, TEHOSTETUN PALVELUASUMISEN YKSIKÖT HONKATÄHTI JA LEPPÄLÄ
Tarkastuspöytäkirja

Aika: 26.10.2017 klo 12.00 – 16.00

Paikka: Pohjois-Karjalan sosiaali- ja terveystalvelujen kuntayhtymä (Siun Sote) tehostetun palveluasumisen yksiköt Honkatähti ja Leppälä (Honkalampikeskus, Liperi)

Läsnä: Oikeusasiamiehen kansliasta:
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Juha-Pekka Konttinen
Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Minna Verronen

Siun Sotesta:
Palveluesimies - - - (Honkatähti ja Leppälä)
Palveluvastaava - - - (Honkatähti)
Palveluvastaava - - - (Leppälä)

1 TARKASTUKSEN TOIMITTAMINEN

Tarkastus tehtiin ennalta ilmoittamatta oikeusasiamies Petri Jääskeläisen määräyksestä.

Tarkastuksen aluksi selvitettiin uusien erityistehtävien vaikutuksia laillisuusvalvojan tarkastustoimintaan.

Eduskunnan oikeusasiamies on nimetty YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan (OPCAT) tarkoittamaksi kansalliseksi valvontaelimeksi. Tässä tehtävässä oikeusasiamies tekee tarkastuksia paikkoihin, joissa pidetään vapautensa menettäneitä henkilöitä, kuten esimerkiksi erilaisiin laitoksiin, hoitopaikkoihin tai asumisyksiköihin.

Tarkastuksen toimittamiseksi oikeusasiamiehellä ja hänen määräämällään eduskunnan oikeusasiamiehen kanslian virkamiehellä on oikeus päästä toimipaikan kaikkiin tiloihin ja tietojärjestelmiin sekä oikeus keskustella luottamuksellisesti vapautensa menettäneiden henkilöiden ja toimipaikan henkilökunnan sekä muiden sellaisten henkilöiden kanssa, jotka voivat antaa tarkastuksen kannalta merkityksellisiä tietoja. Kansallisen valvontaelimen tehtäviä hoitaessaan oikeusasiamiehellä ja kanslian virkamiehellä on oikeus salassapitosäännösten estämättä saada viranomaisilta ja toimipaikkojen ylläpitäjiltä tehtävän hoitamiseksi tarpeelliset tiedot. Tarkastukselle kutsutulla asiantuntijalla on samat toimivaltuudet (Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 11 b §, 11 c § ja 11 g §).

YK:n vammaissopimuksen (CRPD) ratifioinnin myötä eduskunnan oikeusasiamiehestä on tullut osa yleissopimuksen 33 artiklan 2 kohdan mukaista rakennetta, jonka tehtävänä on edistää, suojella ja seurata vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista. Tämän vuoksi oikeusasiamies kiinnittää tarkastuksilla erityisesti huomiota muun muassa toimitilojen esteettömyyteen sekä vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumiseen ja osallistumisen mahdollisuuksiin.

2 SAATU SELVITYS JA ASIAKIRJAT

Tarkastuskäynnillä palveluesimies ja palveluvastaavat kertoivat yksiköiden toiminnasta, asukkaista ja henkilökunnasta. Lisäksi keskusteltiin muun muassa rajoitustoimenpiteiden käytöstä, kirjaamiskäytännöistä, lääkehuollon toteuttamisesta ja asukkaiden osallistumismahdollisuuksista.

Pyydettiin toimittamaan oikeusasiamiehen kansliaan seuraavat asiakirjat:

- Erään asiakkaan tahdosta riippumattoman erityishuollon antamista koskeva päätös sekä hallinto-oikeuden päätös
- 10 viimeisintä rajoitustoimenpidepäätöstä ja itsemääräämisoikeussuunnitelmat
- yksikön omavalvontasuunnitelma
- lääkehoitosuunnitelma
- HAIPRO-ilmoitukset

Tarkastuksen jälkeen 18.1.2018 pyydettiin lisäselvitystä korkealaitaisten erikoissänkyjen ”häkisängyt” käytöstä ja tehdyistä kirjauksista (rajoitustoimenpidepäätökset ja IMO-suunnitelmat).

Tarkastuksen jälkeen havainnot esiteltiin oikeusasiamiehelle, jonka kannanotot käyvät ilmi jäljempänä. Siun Sotella oli mahdollisuus kommentoida tarkastuspöytäkirjan luonnosta.

3 HAVAINNOT JA KANNANOTOT

3.1 Yksikön toiminta ja asiakkaat (Honkatähti)

Honkatähti on vuonna 2014 valmistunut avohuollon tehostetun palveluasumisen yksikkö aikuisille kehitysvammaisille henkilöille. Kaikille asukkaille on tehty erityishuolto-ohjelmat. Yksikkö on 20-paikkainen (neljä erillistä solua, joissa kussakin viisi asukasta).

Omavalvontasuunnitelman mukaan yksikössä työskentelee 4 sairaanhoitajaa, 3 sosionomia, 6 ohjaajaa, 27 lähihoitajaa ja palveluvastaava puolikkaalla työajalla.

Asukkaat ovat kehitysvammaisia haastavasti käyttäytyviä nuoria sekä ikääntyviä henkilöitä (18–62-vuotiaita). Osalla asukkaista on kommunikoinnin pulmaa ja osalla liikkumisen vaikeuksia. Asukkaille tarjotaan ympärivuorokautista kuntouttavaa hoitoa, ohjausta ja valvontaa.

Tarkastuksen aikaan yksikössä oli yksi henkilö tahdosta riippumattomassa erityishuollossa.

Saadun selvityksen mukaan käytetyistä rajoitustoimenpiteistä oli tehty kirjalliset muutoksenhakukelpoiset päätökset. Asukkaille oli tehty itsemääräämisoikeussuunnitelmia. Selvityksen mukaan yksikössä oli tehty päätöksiä ainakin valvotusta liikkumisesta, välttämättömän terveydenhuollon antaminen vastustuksesta riippumatta, rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa, rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa. Myös kiinnipitotilanteita esiintyi. Yksikössä ei ollut erillistä turvahuonetta.

Asukkailla on oma huone, joissa on wc- ja suihkutilat. Asunnoissa on oma uloskäynti ja mahdollisuus omaan keittonurkkaukseen. Oleskelu- ja ruokailutilat sekä keittiö ovat yhteiset viittä asuntoa kohden. Sauna- ja kodinhoitotilat sekä kolme toimintahuonetta ovat kaikkien yksikön asukkaiden käytössä. Tarkastetut tilat olivat esteettömiä liikkumisen näkökulmasta. Tarkastetut tilat sekä niiden kalusteet olivat kunnossa.

Asumisyksikön ulko-ovet ovat avattavissa vain avaimilla asukkaiden turvallisuuden vuoksi. Asukkaiden omat ulko-ovet ovat asukaskohtaisesti lukittavia ja avattavia. Ulko-ovissa ja asukkaiden huoneiden ovissa on kulunvalvonta käytettävissä tarvittaessa.

Yksikön palveluvastaava kertoi, että henkilökunnan käytössä olevassa hälytysrannekkeessa (Vivago) on ollut ongelmia. Vaikeutena on ollut lisäavun saaminen yksikköön asukkaan käyttäytyessä haasteellisesti.

3.2 Yksikön toiminta ja asiakkaat (Leppälä)

Leppälä on avohuollon tehostetun palveluasumisen yksikkö kehitysvammaisille henkilöille. Yksikkö sijaitsee vanhassa rakennuksessa. Samassa rakennuksessa oli aiemmin ollut toinenkin yksikkö, mutta sen toiminta oli lopetettu.

Omavalvontasuunnitelman mukaan yksikössä työskentelee 14 lähihoitajaa ja palveluvastaava puolikkaalla työajalla. Palveluesimiehen mukaan Leppälässä on riittävästi henkilökuntaa. Miratel-hälytysjärjestelmä on ollut hyvin toimiva.

Yksikössä on neljä asukasta. Yksikkö on jaettu kahteen soluun, joista toinen on yksiö ja toisella puolella asuu kolme henkilöä. Asukkaat ovat haastavasti käyttäytyviä nuoria aikuisia, joille tarjotaan ympärivuorokautista kuntouttavaa hoitoa, ohjausta ja valvontaa. Yksiössä asuvalla henkilöllä on kaksi hoitajaa lähettyvillä koko ajan.

Kaikille asukkaille on tehty valvotun liikkumisen päätökset. Myös kiinnipitotilanteita esiintyy yksikössä. Yksikössä ei ollut erillistä turvahuonetta.

Yhdellä asukkaalla on käytössään erikoisvalmisteinen haalari estämään itsensä vahingoittamista. Kyseiselle henkilölle tehdyssä rajoitustoimenpidepäätöksessä kiinnitettiin huomiota siihen, että päätöksessä tulee selvästi ilmetä, että kysymyksessä on kehitysvammalain 42 l §:n mukainen rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö vakavissa vaaratilanteissa.

Yhdellä asukkaalla oli käytössä erityisvyöt automatkoilla. Korostettiin yleisesti sitä, että päätöksistä tulee ilmetä selvästi, mihin lainkohtaan rajoitustoimenpide perustuu.

Yhden asukkaan kohdalla on jouduttu käyttämään aiemmin rajoittamistarkoituksessa sitomista. Tätä toimenpidettä on kuitenkin pystytty vähentämään niin, että sitomiseen on turvauduttu viimeksi helmikuussa 2017.

3.3 Korkealaitaisten erikoisvalmisteisten sänkyjen ("häkkisänky", cage bed) käyttäminen

Tarkastuksella havaittiin, että Honkalampikeskuksen asumispalveluyksiköissä oli käytössä niin sanottuja "häkkisänkyjä". Saadun tiedon mukaan sängyt oli valmistanut paikallinen versta. Vastaavanlaisia sänkyjä ei ole aiemmin havaittu oikeusasiamiehen tarkastuksilla.

Honkatähdessä oli kaksi ja Leppälässä yksi "häkkisänky" asukkaan käytössä. Selvityksen mukaan muissa Honkalampikeskuksen avohuollon asumisyksiköissä ei ole kyseisiä sänkyjä.

Kuvassa on Honkatähdessä käytössä oleva "häkkisänky". Leppälässä olevassa erikoissängyssä oli laitojen lisäksi katto.

Kehitysvammaisten asukkaiden itsemääräämisoikeussuunnitelmissa ja rajoitustoimenpidepäätöksissä puheena olevat sängyt on mielletty ”korkealaitaisiksi erikoissängyiksi”. Kahdelle henkilölle oli tehty sängyn käytöstä kehitysvammalain 42 k §:n mukainen päätös (rajoittavien välineiden tai asusteiden käyttö päivittäisissä toiminnoissa). Päätökseen kirjatun toimenpideohjeen mukaan erikoisvalmisteisen sängyn laidat pidetään kiinni yöllä ja päivälevon aikana.

Eräälle henkilölle oli tehty itsemääräämisoikeussuunnitelma, mutta saadussa asiakirja-aineistossa ei ollut rajoitustoimenpidepäätöstä. Selvityksessä todetaan, että kyseiselle henkilölle on aloitettu uusi kokeilu, jossa häntä totutetaan nukkumaan tavallisessa sängyssä erikoissängyn sijaan.

Tässä yhteydessä oikeusasiamies kiinnittää huomiota siihen, että kehitysvammahuollossa käytettävistä rajoitustoimenpiteistä tulee tehdä kehitysvammalaissa säädetyllä tavalla muutoksenhakukelpoiset päätökset.

Kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimiva eurooppalainen komitea (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, CPT) on ollut kategorisesti ”häkkisängyjen” (cage beds) käyttöä vastaan. Psykiatristen sairaaloita koskevilla kannanotoillaan CPT on todennut, että niiden käyttö pitäisi olla kiellettyä kaikissa olosuhteissa. CPT on myös todennut, että häkkisängyjen käyttöä voidaan pitää ihmisarvoa loukkaavana ja niiden käyttö on lopetettava välittömästi [CPT/Inf (2006) 35: 16th General Report on the CPT's activities].

Kehitysvammalain muutoksen yhteydessä eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta totesi mietinnössään (StVM 4/2016 vp), että rajoittavien välineiden sijaan tulee käyttää ensisijaisesti muita keinoja aina, kun se on mahdollista. Rajoitustoimenpiteiden sijaan voi olla mahdollista käyttää esimerkiksi matalaa ja leveää sänkyä tai sänkyä, jonka korkeutta voidaan säätää sähköisesti tilanteen ja tarpeen mukaan.

Ottaen huomioon edellä esitetyt näkökohdat, oikeusasiamies kehottaa, että ”häkkisängyjen” käytöstä luovutaan ja niiden sijaan löydetään vaihtoehtoisia ratkaisuja.

Oikeusasiamies korostaa, että kehitysvammalain 42 k §:n 2 momentin mukaan rajoittavien välineiden ja asusteiden on täytettävä terveydenhuollon laitteista ja tarvikkeista annetun lain mukaiset vaatimukset.

Kehitysvammahuollossa käytettävien rajoitustoimenpiteiden lainmukaisuus voidaan saattaa tuomioistuimen arvioitavaksi. Viime kädessä tuomioistuin arvioi, onko rajoittavaa toimenpidettä tai välinettä pidettävä yksittäistapauksessa lainmukaisena.

4 TOIMENPITEET

Oikeusasiamies saattaa edellä kohdassa 3 esittämänsä tarkastushavainnot ja kannanotot Pohjois-Karjalan sosiaali- ja terveystalvelujen kuntayhtymän (Siun Sote) tiedoksi lähettämällä sille tämän pöytäkirjan.

Oikeusasiamies pyytää Pohjois-Karjalan sosiaali- ja terveystalvelujen kuntayhtymää (Siun Sote) ilmoittamaan 30.9.2018 mennessä, mihin toimenpiteisiin Honkalampikeskuksessa on ryhdytty oikeusasiamiehen edellä kohdassa 3.3 esittämän kannanoton johdosta.

Tästä pöytäkirjasta lähetetään jäljennös tiedoksi Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto Valviralle ja Itä-Suomen aluehallintovirastolle.

Pöytäkirjan vakuudeksi

Juha-Pekka Konttinen
vanhempi oikeusasiamiehensihteeri